

Una possible matriu amb el tipus de les primeres pugeses de la comtessa Teresa d'Entença (1314-1327)

ANNA M. BALAGUER
M. CRUSAFONT I SABATER

El primer historiador que va parlar de les monedes urgelleses de la comtessa Teresa d'Entença fou Monfar. En la seva *Historia de los Condes de Urgel*, escrita a mitjan segle XVII menciona aquestes peces que atribueix a la comtessa, tot i que les assimila a les pallofes o monedes eclesiàstiques: «propiamente no se pueden llamar moneda, porque no es señalada sinó a la una parte...» i més endavant afegeix: «creo que debían ser mallas o pugesas y por tales corrían».¹

Pel que fa a la moneda urgellesa en general, Monfar diu que algunes s'emetien a Balaguer i eren els anomenats diners comtals i d'altres ho eren a Agramunt i es coneixien com a diners agramuntesos. Unes línies més endavant, però, transcriu un document del comte Pere en el qual es mencionen «denari Acrimonti vel comitales Urgelli». Llavors Monfar conclou, encertadament, però amb contradicció amb les afirmacions anteriors, que ambdues espècies monetàries eren una mateixa cosa.² Sembla clar que un cop arribat en aquesta conclusió hauria d'haver descartat les suposades encunyacions comtals de Balaguer.

Les afirmacions de Monfar solen tenir prou solidesa ja que, durant onze anys, fou l'arxiver del Reial Arxiu de Barcelona nomenat per Lluís XIV de França durant la Guerra dels Segadors. Pogué, doncs, estudiar a fons moltíssima documentació. És per això que la idea d'unes emissions comtals a Balaguer ha anat planant en la

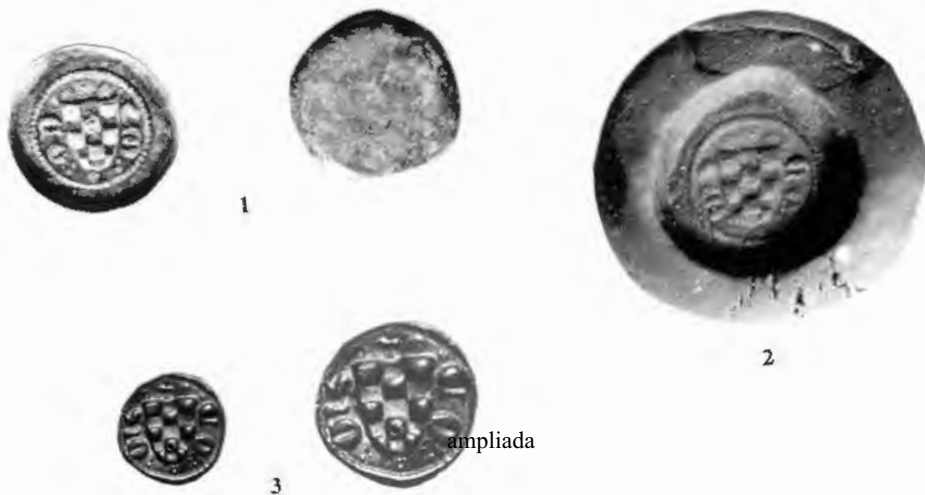
1. D MONFAR I SORS, *Historia de los condes de Urgel*, Barcelona 1952, vol. II, p. 299.

2. D MONFAR I SORS, *Historia...*, p. 296.

ment de tots els que s'han ocupat de la moneda urgellesa i tots hem assajat de trobar una explicació o una justificació a aquella afirmació de Monfar. Heiss, per exemple, suposà que els diners fets a Balaguer serien els del comte Pere amb escut.³ Botet pensà si podrien ésser de Balaguer les primeres emissions de diners comtals; els de bust i els de Pere Ansures, ambdós amb menció d'Urgell, però no pas d'Agramunt.⁴ Però ambdues suposicions resultaren errònies. Les peces de Pere amb escut havien estat batudes a Barcelona amb autorització del rei Pere III, tal com ho documentà Botet.⁵ D'altra banda, les mencions d'agramuntesos des del 1099, és a dir, abans de la conquesta de Balaguer (1105) i fins i tot abans de la carta de població d'Agramunt (1163) que Botet assenyalava com a possible punt inicial demostren que des del primer moment l'amonedament comtal es va fer a Agramunt.⁶

Per la nostra banda hem suposat que podrien haver estat batudes a Balaguer les pugeses incuses de llautó de la comtessa Teresa d'Entença. Sabíem que a Balaguer hi havia batut pugeses Arnau de Cervera entre el 1300 i vers 1313/1314 i que des del 1328 n'havia emès, segons concessió d'Alfons III, Pere Cornelles. Ambdues emissions s'han demostrat ésser incuses de llautó. Sembla lògic, doncs, situar els batiments de Teresa d'Entença en l'espai intermedi, especialment si tenim en compte que la comtessa regí entre el 1314 i el 1327.⁷ Les troballes corroboren també, com veurem, aquesta atribució.

L'aparició d'una curiosa peça amb l'aparença d'un encuny o una matriu de pugesa i la seva afloració no lluny d'Agramunt podria semblar, però, algun dubte sobre la qüestió. Vegem-ne la descripció:

3. Aloïs HEISS, *Monedas hispano-cristianas*, vol II, Madrid 1967, p. 181.

4. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. I, Barcelona 1908, p.152.

5. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes...*, p. 152 i doc. XIV.

6. A. M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona, 1999, p. 229.

7. M. CRUSAFONT, *La moneda catalana local*, Barcelona 1990, p. 96-97.

Matriu o encuny d'aram. Troncocònic.

A sobre: Pla de 23 mm de diàmetre on hi veiem gravat en negatiu el tipus de la pugesa suposadament més primitiva de la comtessa Teresa, és a dir, la que porta llegenda CO-MS en lletra gòtica i al voltant de l'escut d'escacs. Orla de punts.

A sota: Pla de 24 mm de diàmetre completament llis.

Pes: 19,5 g Ø: 23 i 24 (dalt i base) Gruix: 6,5 mm

A la fotografia hi podem veure la peça per les dues cares (làmina, núm. 1) i l'empremta que marcaria en encunyar obtinguda directament de la matriu sobre plastilina (làmina, núm. 2).

Com ho podem comprovar l'empremta és idèntica que la pugesa de Teresa d'Entença, Balaguer-135.

Per la mida i pel fet d'ésser el gravat en negatiu hom podria pensar que som davant d'un encuny de les pugesses atribuïdes a Teresa d'Entença (1314-1322), que porten la llegenda COMS. L'inconvenient rau en el metall, aram, és a dir un material poc dur i també en la forma de la peça, ben diferent de les conegudes escarpes d'acer que hom emprava per a batre les monedes incuses.⁸

D'altra banda sobta no trobar cap marca o senyal d'haver estat colpejat per a poder fer la funció d'encuny. Es tracta, veritablement, d'un encuny? És cert que si es treballés amb un contramoltille seria possible gravar pugesses de llautó amb una certa pressió entre el motlle i el contramoltille, accionat tot plegat, per exemple, amb un mecanisme de tipus tisora. Es tractaria d'un joc d'encunys o matrius com els que s'empren per a gravar timbres secs sobre paper. Cal dir, però, que la pressió que hom hauria d'aplicar hauria d'ésser molt gran per a assolir l'encunyació i que no és gens segur que l'aram de l'encuny la suportés sense deformar-se. D'altra banda la tècnica d'encunyació a martell és la pròpia de l'època i no hi ha dades que ens permetin suposar unes pràctiques diferents. Hem tingut notícia de l'aparició d'altres peces semblants a aquesta, però amb altres tipus gravats, però encara no les hem pogut estudiar.

Amb les dades actuals sembla més lògic concloure que la peça és una matriu de segell per autenticar documents, de les quals n'hi ha una relativa varietat de formes. És probable que la peça anés acoblada a algun suport o mànec, potser de fusta, que el temps destruís. No ha de sobtar excessivament l'estret parentiu entre segells i monedes, especialment en el cas de numeraris d'àmbit restringit, ja que n'hi ha altres exemples.⁹

Cal dir, finalment, que si haguéssim arribat a la conclusió que la peça era un encuny, tampoc hauria calgut canviar el taller monetari de les pugesses dels tipus més freqüents amb llegendes TER COM o TE COM. És un fet ben establert que

8. M. CRUSAFONT, *La moneda...*, p. 268, encunys de les pallofes de Santa. Coloma de Queralt publicades per J. M. Llobet i Portella.

9. Vegeu, per exemple, els casos de Montblanc o Bellpuig, on les monedes locals copien exactament els segells municipals. M. CRUSAFONT, *La moneda...*

aquestes apareixen amb molta major densitat a Balaguer i el seu entorn, mentre que Agramunt no es caracteritza pas per ésser un lloc especialment abundós d'aflorescences. En qualsevol cas, doncs, potser hi hauria hagut un cert dubte a tenir present en el cas de les rares pugeses amb llegenda COMS. Nosaltres, en publicar-les per primera vegada varem optar per la via prudent: si hi ha peces amb TER COM o TE COM clarament atribuïbles a Teresa d'Entença, l'aparició d'una varietat no nominativa i només amb COMS no obliga pas a apartar-nos de la mateixa atribució. Tant COM com COMS poden ésser abreviacions de COMITISSA, sense cap mena de dificultat.¹⁰ Ara bé, si apareguessin elements diferencials d'origen o d'altra mena entre ambdues sèries de pugeses, llavors potser sí que caldria reconsiderar la qüestió.

El que sí que semblen desmentir les abundants troballes de les pugeses i la seva dispersió per tot el comtat d'Urgell és el caràcter eclesiàstic que Monfar hi creia trobar. És clar, doncs, que són monedes comtals de caràcter divisionari, pugeses o quarts de diner relatius a la moneda comtal i que circulaven complementàriament a aquella.

Aprofitem l'avinentsa per presentar una varietat inèdita de les pugeses d'aquest tipus:

Teresa d'Entença (1314-1322). Pugeses incusa. Llautó.

a/ + (flor) . CM: (flor) :MS (flor) Lletres gòtiques. Escut apuntat amb les armes d'escac del comtat d'Urgell.

pes: 0,31 g Ø 13 mm Làmina, núm. 3 Inèdita

La llegenda hauria d'haver estat COMS, amb la M característica construïda amb una O a la qual s'hi afegeix un traç ondulat per a fer-ne la M. El gravador, però, es va equivocar i va afegir també el traç ondulat a la lletra segona, que havia d'ésser una O i no una M. Per això n'ha resultat una llegenda CMMS, que no té sentit. També hi ha una petita variant de puntuació amb l'afegit dels dos punts abans de la segona M.

10. M. CRUSAFONT I SABATER, «Nova incusa comtal d'Urgell», *L'Ardit*, 4, 1989, p. 133-135.